

Original article

Bu Hayatta Böyle Varım: Zihin Yetersizliği Olan Yetişkinlerin Sesi That's How I'm In This Life: The Voice of Adults with Intellectual Disability

Funda Ulugöl *

Department of Special Education, Institute of Educational Science, Anadolu University, Eskişehir, Turkey

Özet

Zihin yetersizliği olan bireylerin yetişkinlik yaşantılarının nasıl olduğunu incelemek hem okul döneminde yapılacak çalışmaların neler olabileceğini ortaya çıkarmak açısından hem de yetişkinlik dönemlerinde bireylerin yaşantılarının bilinmesi ve buna göre atılacak adımlarda düzenlemeye gidilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada zihin yetersizliği olan yetişkinlerin okul sonrası yaşantılarının nasıl olduğunu, kendi perspektiflerinden belirlemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda, hafif düzeyde zihin yetersizliği olan sekiz yetişkinle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada nitel durum çalışması deseni kullanılmıştır. İlgili alan yazına dayalı olarak oluşturulan görüşme soruları ve araştırmacı günlüğü ile veriler toplanmıştır. Verilerin analizinde tümevarım analizi kullanılmıştır. Çalışma, hafif düzeyde zihin yetersizliği olan yetişkinlerden kendi hayatlarına ilişkin bilgilerin toplanabildiğini ve onların kendi görüşlerini yansıtanın mümkün olduğunu göstermektedir. Çalışmada, katılımcıların hayatlarında bir iş yaşantısına sahip olup olmama durumlarının; hayat tanımları, sosyal yaşamları ve gelecek beklentileri üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca, çalışma bulguları zihin yetersizliği olan yetişkinlerin, toplum yaşamına katılmalarını sağlayacak olan sosyal faaliyetler, arkadaşlık ilişkileri geliştirme, boş zamanlarını kaliteli değerlendirme ve istihdam alanlarında desteklenmelerinin gerekliliğini yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zihin yetersizliği, Okul sonrası yaşam, Yetişkinlik dönemi, Yetersizliği olan yetişkinlerin hayatı.

Abstract

It is important to examine how the adult lives of individuals with intellectual disabilities are, both in terms of revealing what the studies to be done during the school period and in terms of knowing the lives of individuals during the adulthood period and to organize the steps to be taken accordingly. In this study, it is aimed to determine from their own perspective what the post-school life of adults with intellectual disabilities is like. In this context, semi-structured interviews were conducted with eight adults with mild intellectual disability. A qualitative case study design was used in the study. The data was collected through interview questions which were created based on the literature and the researcher's journal. Induction analysis was used in the analysis of the data. The study shows that information about their own lives can be collected from adults with mild intellectual disability and it is possible to reflect their own views. In the study, it was observed that whether or not participants had a work life in their lives had an effect on how they defined life, their social life and their future prospects. In addition, the study reflects the necessity of

* Corresponding author:

Ulugöl Funda is a doctoral candidate in the Department of Special Education at Anadolu University in Eskişehir, Turkey. Her research area of interests in independent living for individuals with intellectual disabilities. She has been working as a special education teacher in schools under the Ministry of National Education since 2009. She has lived and worked, in Düzce, Turkey.
Email: fundaulugol@anadolu.edu.tr; fundabgr@gmail.com

supporting adults with intellectual disabilities in the areas of social activities, developing friendships, to spend quality leisure time and employment that will enable them to participate in community life.

Keywords: Intellectual disability, After school life, Adulthood, Life of adults with disability.

Received: 22 February 2022 * **Accepted:** 06 May 2022 * **DOI:** <https://doi.org/10.29329/baflas.2021.441.1>

GİRİŞ

Zihin yetersizliği olan bireylerin eğitiminde hedeflenen, onlara hayatlarında bağımsız olabilmelerini sağlayacak olan becerileri kazandırarak yetişkinlik hayatlarında kimseye gereksinim duymadan yaşayabilmelerini ve toplumun üretken, kendine yetebilen bir bireyi haline gelmelerini sağlamaktır. İyi bir yaşam hakkı sadece bazı insanlarla sınırlı olmamalıdır (Mattila, Määttä ve Uusiautti, 2017). İnsanlar iyi bir yaşam sürdürebilmek için bir işte çalışmaya, üretmeye ve sosyalleşmeye mecburdur. Üretmek genel olarak toplumun temel görevi olarak görülürken yetersizliği olan bireyler için bundan çok daha büyük anlamlar taşımaktadır (Çokçoşkun ve Karahoca, 2019). Diğer insanlarla etkileşim, iyi ve yakın insan ilişkileri, sevgi, arkadaşlık ve genel olarak sosyal ihtiyaçların karşılanması tüm bireylerin temel refah kaynakları olarak karşımıza çıkmaktadır (Mattila, Määttä ve Uusiautti, 2017).

Zihin yetersizliği olan bireylerin okul sonrası bağımsız yaşamada, toplum yaşamına katılmada, güvenlik becerilerini gerçekleştirmede, kendini korumada, boş zamanlarını kaliteli değerlendirmede, iş bulup işe yerleşmede ve hayatını idame ettirmede yetersizliği olmayan bireylere göre daha fazla zorluk yaşadıkları bilinmektedir (Artar ve Ergenekon, 2020; Ergenekon ve Çolak, 2019; Genç ve Çat, 2013). Bu sebeple bu bireylerin eğitiminde temel amaç bağımsız yaşam becerilerinin öğretimi olarak görülmekte ve bu şekilde bireylerin yaşam kalitelerini arttırabilmelerine yardımcı olunabileceği düşünülmektedir (Çankaya ve Kuzu, 2018). Bu bağlamda alanyazında zihin yetersizliği olan bireylerin toplumsal uyumlarını sağlamak için okul döneminde bu alanlardaki becerilerin kazandırılmaya çalışıldığı ve bunun için özel eğitime özgü yöntemlerin kullanıldığı etkililik çalışmaları (Avcıoğlu, 2012; Değirmenci ve Özen, 2019; English vd., 2017; Garcia, 2015; Goh ve Bambara, 2013; Ulugöl ve Eratay, 2020; Van Laarhoven vd., 2015) ve bu yöntemlerin verimliliklerinin karşılaştırıldığı çalışmalar (Aykut ve Varol, 2007; Ertekin, Ece, ve Yıkmiş, 2017; Williams, 2013) bulunmaktadır. Ancak yetişkinlik dönemleri ile ilgili yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir (Çokçoşkun, ve Karahoca, 2019; Eliçin ve Kaya, 2016; Kaya ve Eratay, 2009). Eğer amacımız toplumsal uyumu kolaylaştırmaksa zihin yetersizliği olan bireylerin yetişkinlik döneminde hayatlarının nasıl olduğunu incelemek, değerlendirmek ve gereksinimlerini anlamak gerekmektedir. Acaba okul döneminde toplumsal yaşama katılımları için uğraş verilen bu bireylerin okul sonrası yaşantıları nasıldır? Bu bireyler hayatlarına ne şekilde devam etmektedir? Bu sorulara cevap verebilmek için bu kişilerin

hayatlarını nasıl geçirdikleri ile ilgili bilgi sahibi olmak önemlidir. Bu bireylerin yetişkinlik yaşantılarının nasıl olduğunu incelemek hem okul döneminde yapılacak çalışmaların neler olabileceğini ortaya çıkarmak açısından hem de yetişkinlik dönemlerinde bireylerin yaşantılarının bilinmesi ve buna göre atılacak adımlarda düzenlemeye gidilmesi açısından önem arz etmektedir.

Alanyazında nadirde olsa hafif düzeyde zihin yetersizliği olan bireylerin hayatlarının belirli dönemlerine ya da belirli durumlara yönelik kendi görüşlerine yer veren araştırmalara rastlanmıştır. Örneğin Van Heumen ve Schippers (2016) yaptıkları araştırmanın ikinci bölümünde, zihin yetersizliği olan bireylerin çalışma deneyimleri hakkında bu bireylere ses vermeyi ve değerlendirme sürecinde erişilebilir ve anlamlı yöntemler kullanarak, eğitim sürecine ilişkin bakış açılarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Turner ve Crane'in (2016) yaptıkları nitel örnek olay çalışmasında, hafif zihin yetersizliği olan yetişkinlerin sosyal-cinsel yaşamlarını nasıl yaşadıklarını araştırmışlardır. Çalışmada veriler zihin yetersizliği olan bireylerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Hollanda' da yapılmış başka bir araştırmada ise yine veriler hafif ve orta derecede zihin yetersizliği olan kişilerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanmıştır. Çalışma, zihin yetersizliği olan yetişkinlerin bireysel destek planlarına katılımlarına ilişkin algı ve deneyimlerine odaklanmıştır (Herps, Buntinx ve Curfs, 2013). Zihin yetersizliği olan insanlardaki sevgi algıları hakkında bir çalışma yapan Mattila, Määttä ve Uusiautti (2017) yedi hafif düzeyde zihin yetersizliği olan yetişkinin görüşlerini yarı yapılandırılmış görüşme ile değerlendirmiş ve bu bireylerin yaşamdaki sevgiyi ve hayatın anlamını nasıl tanımladıklarını analiz etmişlerdir. Zihin yetersizliği olan yetişkinler, sevginin diğer duyguları etkileyebileceğini fark ederek, sevginin yaşamdaki olumlu etkisine vurgu yapmışlardır. Ayrıca sevginin yaşam kalitesini nasıl artırabileceğini anlatmışlardır. Gjermestad, Luteberget, Midjo ve Witsø (2017) toplu konut ortamlarında (residential settings) yaşayan zihin yetersizliği olan bireylerin günlük yaşamı üzerine, bireylerin kendi görüşlerine yer veren nitel çalışmaların sistematik bir incelemesini gerçekleştirmiştir. Çalışmada, günlük yaşamlarında, zihin yetersizliği olan bireylerin isteklerinin, kendi kararlarını verebilmelerinin, seçim yapmalarının ve hayatlarına kontrollerine katılımlarının ihmal edildiğini ortaya koymuşlardır. Zihin yetersizliği olan bireylerin yaşadığı ihmal, insan haklarının ihlal edildiğini ve aktif vatandaş olma konusunda yaşadıkları zorlukları göstermiştir (Gjermestad, Luteberget, Midjo ve Witsø, 2017).

Bu çalışmalardan da görüldüğü gibi hafif düzeyde zihin yetersizliği olan yetişkinlerden kendi hayatlarına dair bilgilerin toplanarak onların kendi görüşlerini yansıtmak mümkündür. Çalışmalar bize zihin yetersizliği olan bireylerin yetişkinlik yaşamlarıyla ilgili algılarında önemli bilgiler sunmaktadır ancak bu çalışmalar yetişkinlik dönemlerinde yaşanan belirli durumlar ya da olgularla sınırlı kalmaktadır. Zihin yetersizliği olan genç yetişkinler için okuldan yetişkinliğe geçiş, genel olarak güvenli ve desteklenen bir okul ortamından, istihdam, bağımsız yaşam, günlük aktiviteler, arkadaşlık ile ilgili yetişkin rollerinin benimsenmesinde geniş bir çeşitlilikle karakterize edilebilecek bir yetişkin yaşamına

geçişini içermektedir (Dyke, Bourke, Llewellyn ve Leonard, 2013). Bu bireylerin yaşantılarının çeşitli kısımlarının nasıl olduğuna dair farklı görüşlere (anneler, destek hizmet personelleri, öğretmenler, iş verenler gibi) yer veren çalışmalar olsa da bu görüşler zihin yetersizliği olan bireylerin görüşleri değildir. Acaba okul sonrası toplumsal yaşama katılmak için uğraş veren bu bireyler kendi yaşantılarını nasıl değerlendirmektedir? Alanyazında bu bireylerin yetişkinlik dönemlerindeki yaşamlarının nasıl olduğunu bütüncül olarak ele alan ve bu bireylerin hayatlarına ilişkin kendi görüşlerinin alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yetersizliği olan bireyleri toplum yaşamına ve bağımsız yaşama katmak istiyorsak bu onların diğer insanlarla eşit söz hakkı olduğuna inandığımız anlamına gelir, bu da onların görüşlerine değer verilmesi ve onların sesini dinleyen çalışmalar yapılmasını gerektirir (Gjermestad, Luteberget, Midjo ve Witsø, 2017). Böyle çalışmalar var olsa da gelişmiş ülkelerde bile sayıları çok azdır (Gjermestad, Luteberget, Midjo ve Witsø, 2017). Bu çalışmada, zihin yetersizliği olan yetişkinlerin kendi perspektiflerinden, okul sonrası yaşantılarının nasıl olduğunu belirlemek amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşabilmek adına özel eğitim meslek okulundan mezun olan hafif zihin yetersizliği olan bireylerin yetişkinlik dönemindeki yaşantıları nasıldır? sorusuna yanıt aranmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Nitel durum çalışması ilgilenilen her bir durumla ilişkili sistematik ve derinlemesine bilgi toplamaya, bütüncül bir betimleme yapmaya, belirli bir grubun yaşantısını özel durumlara göre okuyucuya sunmaya, analizde durumları karşılaştırmaya olanak sağladığı (Patton, 2018, s. 447; 450) için tercih edilmiştir.

Katılımcılar

Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Bu ölçütler; (a) bireyin bir özel eğitim meslek okulundan mezun olmuş olması, (b) mezuniyet tarihinin üzerinden en az bir yıl geçmiş olması ve (c) hafif düzeyde zihin yetersizliği tanısına sahip olması olarak belirlenmiştir. Bu ölçütlere ek olarak heterojen bir katılımcı örneği elde etmek için bazı özellikler (cinsiyet, yaş, bir işte çalışan/çalışmayan, kursa devam eden/etmeyen, il merkezi ya da kırsal kesimde yaşama durumları) göz önünde bulundurulmuştur. Amaçlı örnekleme bilgi açısından zengin olacak durumların incelenmesiyle araştırma sorusunun derinlemesine bir anlayışla aydınlatılmasına olanak sağlamaktadır (Patton, 2018, s. 230). Araştırma katılımcıları 20-30 yaşlarında 5 kadın ve 3 erkek olmak üzere toplam 8 hafif zihin yetersizliği olan yetişkin bireyden oluşmaktadır. Katılımcılara K-1, K-2, ...K-5, E-1, E-2, E-3 kod isimleri atanmıştır ve çalışmada bu kod isimler kullanılmıştır. Katılımcıların özellikleri Tablo 1'de açıklanmaktadır. Ayrıca veri çeşitlemesi sağlayabilmek amacıyla K-1, K-3, K-5'in anneleri, E-1 ve E-3'ün babaları ile görüşülmüştür. Anne/babalarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler araştırmacı günlüğü aracılığıyla yansıtılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Özellikleri

Kod İsim	Cinsiyet	Yaş	Yaşadığı Yer	Aile Yapısı	İş Durumu	Kurs/Program
K-1	Kadın	23	Şehir Merkezi	Çekirdek Aile	Kafede çalışıyor (destekli istihdam)	Yok
K-2	Kadın	28	Şehir Merkezi	Çekirdek Aile	Tekstil Fabrikasında Çalışıyor	Yok
K-3	Kadın	22	Şehir Merkezi	Geniş Aile	Çalışmıyor	Dikiş Kursu, EKPSK Kursu, Rehabilitasyon Destegi
K-4	Kadın	28	Kırsal	Çekirdek Aile	Çalışmıyor	Yok
K-5	Kadın	21	Kırsal	Çekirdek Aile	Çalışmıyor	Yok
E-1	Erkek	25	Kırsal	Çekirdek Aile	Çalışmıyor	Yok
E-2	Erkek	20	Şehir Merkezi	Çekirdek Aile	Çalışmıyor	EKPSK Kursu
E-3	Erkek	30	Şehir Merkezi	Çekirdek Aile	Çalışmıyor	Yok

Tüm görüşmeler araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı, zihin engellilerin eğitimi lisans ve yüksek lisans derecesine sahiptir. Şu an zihin engellilerin eğitimi alanında doktora öğrenimini sürdürmekte aynı zamanda Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde özel eğitim öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Bir özel eğitim meslek okulunda altı yıl öğretmenlik deneyimi bulunmaktadır. Araştırmacı, özel eğitim meslek okullarından mezun olan ve çalışmaya zengin ve farklı bilgi kaynağı olabilecek bireyler ya da aileleriyle telefon aracılığıyla iletişime geçerek araştırmadan bahsetmiş ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan bireylerle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirmiştir.

Veri Toplama Araçları

Katılımcıları tanımak amacıyla hazırlanan demografik özellikler bilgi formu, araştırmacı günlüğü ve katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde kullanılmak üzere hazırlanmış olan görüşme soruları formu kullanılmıştır. Görüşme soruları hazırlanırken alan yazın ışığında sorular oluşturulmuştur. Görüşme soruları için yedi alan uzmanından uzman görüşü alınmıştır. Görüş birliği dikkate alınarak sorularda bazı düzeltmeler yapılmıştır. Yapılan düzeltmelerden sonra uzmanlardan üçüne tekrar yollanarak uygunluk onayı alınmış ve sorular son şeklini almıştır. Katılımcılara yöneltilen görüşme soruları; okuldan sonra neler yaptıkları, aile hayatı, arkadaşlık ilişkileri, varsa iş yaşantısı ve gelecek planlarına ilişkin sorulardan oluşmuştur. Çalışmada; verilerin analizi sürecine rehber sağlamak, bütüncül bir bakış açısına sahip olabilmek, araştırmacının görüşlerini yansıtabilmek ve veri çeşitlemesi de yaparak bulguları desteklemek amacıyla araştırmacı günlüğü tutulmuştur. Araştırmacı günlüğü; araştırmacının her görüşmeden sonra katılımcının hayatıyla ilgili dikkatini çeken notlarından ve görüşlerinden, veri çeşitlemesi yapabilmek için beş katılımcının anne veya babası ile çocuklarının hayatlarına ilişkin gerçekleştirdiği yapılandırılmamış görüşmelerden elde edilen bilgilerden ve araştırmacının yansıtmış olduğu düşüncelerinden oluşmuştur.

Veri Toplama Süreci

Katılımcıların kendi yaşam hikayelerinden bahsederken çekince duymamaları ve bireyi derinlemesine tanıyabilmemize fırsat sağladığından veriler yüz yüze görüşme tekniği ile toplanmıştır. Görüşmeler bireylerin tercihine göre araştırmacının ofisinde ya da dışarıda bir kafede buluşarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı gerekli durumlarda bireylere ulaşım konusunda destek sağlamıştır. Görüşme esnasında öncelikle katılımcıya gönüllü katılımcı izin formu okunmuş ve gönüllü olduğuna dair imza alınmıştır. Görüşme yönergesi ile görüşmeye başlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme olarak planlanan görüşmelerde hazırlanan görüşme soruları katılımcıya yöneltilmiş ve cevaplaması beklenmiştir. Anlaşılmayan durumlarda sondaj soruları ile açıklamalar yapılmış ve gerekli olan durumlarda katılımcılardan teyit alınmıştır. Görüşmeler sırasında ses kaydı alınmıştır. Tablo 2’de görüşme tarihleri, görüşme süreleri ve görüşme yapılan ortamla ilgili bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2. Görüşme Tarihi, Süresi ve Ortamı

Kod İsim	Görüşme Tarihi	Görüşme Süresi	Görüşme Ortamı
K-1	04/10/2019	24 dakika 50 saniye	Araştırmacının Ofisi
K-2	07/10/2019	38 dakika 18 saniye	Kafeterya
K-3	08/10/2019	32 dakika 33 saniye	Kafeterya
K-4	11/10/2019	24 dakika 32 saniye	Kafeterya
K-5	12/10/2019	15 dakika 55 saniye	Araştırmacının Ofisi
E-1	04/10/2019	16 dakika 31 saniye	Araştırmacının Ofisi
E-2	10/10/2019	19 dakika 18 saniye	Araştırmacının Ofisi
E-3	10/10/2019	14 dakika 11 saniye	Araştırmacının Ofisi

Araştırmacı Günlüğünü Oluşturan Verilerin Toplanması

E-1, E-2 ve K-5’in görüşmeleri gerçekleştirildikten hemen sonra aileleri ile görüşme yapılmıştır. K-1 ve K-3’ün anneleri ile yapılan görüşmeler ise 18/10/2019 ve 16/10/2019 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların aileleri ile yapılan görüşmeler, bire bir olacak şekilde, araştırmacının ofisinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların ailelerine araştırmadan bahsedilerek imzalı onayları alınmıştır. Çocuklarının hayatlarına ilişkin ortalama 25 dakika süren yapılandırılmamış görüşmelerde, çocuklarının günlerini nasıl geçirdikleri, kimlerle görüştikleri, neler yaptıkları üzerine sorular yöneltilmiştir. Araştırmacı, katılımcılar ve aileleri ile gerçekleştirdiği tüm görüşmelerden sonra, görüşmeyle ilgili edindiği bilgileri ve düşüncelerini araştırmacı günlüğüne yazmıştır. Araştırmacı günlüğündeki veriler, destekleyici veri olarak kullanılmıştır ve kullanımında kelimeleri oluşturan harflerle kısaltma yapılmıştır (Arş. Gün.)

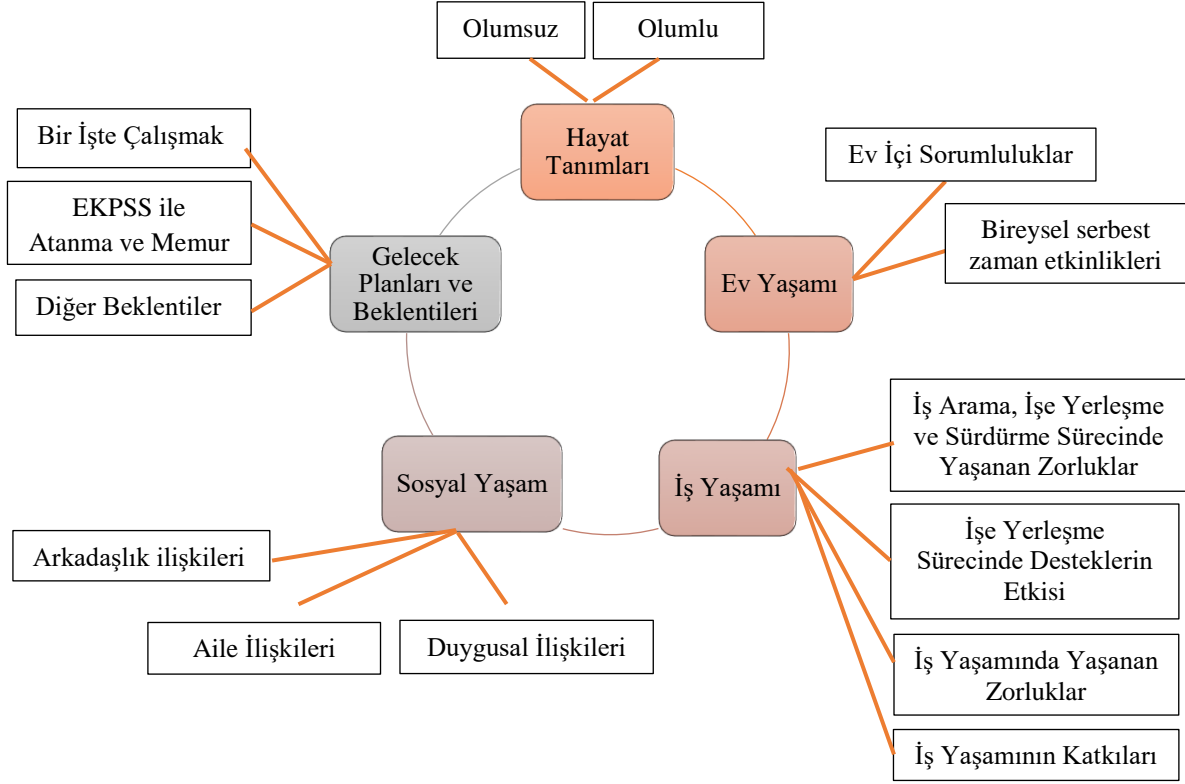
Verilerin Analizi

Hafif zihin yetersizliği olan yetişkinlerle yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analizinde tümevarım analizi kullanılmıştır. Tümevarım analizi; bulguların, toplanan verilerden yola çıkarak,

verilerin içerisinde örüntü, tema ve kategorilerin ortaya çıkarılması, keşfedilmesi sürecini içermektedir (Patton, 2018, s. 453). Verilerin analiz süreci şu şekilde gerçekleştirilmiştir: (1) Öncelikle görüşme esnasında alınan ses kayıtları bire bir şekilde dökümleri alınarak Microsoft Word dosyasına aktarılmıştır. (2) Bağımsız bir gözlemciye ses kaydını dinleyerek dökümleri takip etmesi ve dökümlerde farklı yazılan kelimeleri kırmızıya boyayarak belirtmesi istenmiştir. (3) Rastgele seçilen üç görüşme için yapılan döküm güvenilirliği ortama %99 olarak hesaplanmıştır. Döküm güvenilirliği = (doğru yazılan kelime sayısı / toplam kelime sayısı) X 100 formülü ile hesaplanmıştır. (4) Elde edilen veriler ışığında kodlar/örüntüler belirlenmiştir. Bu işlem ayrı bir Microsoft Word dosyasında kelime/satır/cümleler üzerinde “açıklama ekle” uygulaması kullanılarak gerçekleştirilmiştir. (5) Benzer kodların/örüntülerin birleştirildiği kategoriler oluşturulmuştur. (6) Bu kategoriler birleştirilerek alt ve ana temalara ulaşılmıştır. (7) Bağımsız gözlemci tarafından ana temalar ve alt temaların kategorilerle uyumu incelenmiştir. Gözlemci ve araştırmacı görüş birliği olmayan kısımlarda uzlaşma çalışması yaptıktan sonra ana ve alt temalara son hali verilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın amacı doğrultusunda “özel eğitim meslek okulu mezunu, zihin yetersizliği olan bireylerin yetişkinlik dönemindeki yaşantılarının nasıl olduğu” zihin yetersizliği olan yetişkinlerin kendi perspektiflerinden belirlenmiştir. Bireylerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler sonrasında kendi yaşantıları ile ilgili görüşleri; hayat tanımları, ev yaşamı, sosyal yaşam, iş yaşamı, gelecek planları ve beklentileri olmak üzere beş ana temada birleştirilmiştir. Elde edilen ana temaların birbiri ile ilişkisi incelendiğinde tüm temaların birbirini etkilediği ve tüm temaların özellikle bireylerin iş yaşantısına sahip olup olmama durumundan etkilendiği görülmüştür. Çalışan bireylerin arkadaşlık ilişkileri ve toplumsal ortamlarda arkadaşlarıyla vakit geçirebildikleri görülmüştür. Bu durumun ise; sosyal yaşamlarını, hayatı nasıl tanımladıklarını, gelecek planlarını ve beklentilerini etkilediği görülmektedir. Başka bir ifadeyle zihin yetersizliği olan yetişkinlerin hayatlarında bir iş yaşantısına sahip olma/olmama durumunun hayatı nasıl tanımladıkları, sosyal yaşamları ve gelecek beklentileri üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Zihin yetersizliği olan yetişkinlerin kendi hayatlarına ilişkin görüşlerinden elde edilen 5 ana tema ve bu temaların alt temaları Şekil 1’ de gösterilmektedir.

Şekil 1. Ana ve Alt Temalar

İzleyen bölümde Şekil 1’de gösterilen ana ve alt temalar katılımcılardan alıntılarla açıklanmaktadır.

Hayat Tanımları

Zihin yetersizliği olan yetişkinlerin kendi hayatlarına ilişkin görüşlerinden oluşan hayat tanımları teması; olumsuz ve olumlu alt temalarından elde edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu hayatlarını tanımlarken olumlu ya da olumsuz ifadeler kullansalar da hayatlarını tanımlarken beklentilerinden bahsetmişlerdir.

Olumsuz

Katılımcıların bir kısmı hiçbir şeyle uğraşmadıkları, çalışmadıkları ya da okula gitmediklerinden dolayı hayatlarını “sıkıcı” veya “kötü” olarak tanımlamış ve şu ifadeleri kullanmışlardır: “Biraz kötü şey yani... Çalışsam çok güzel olacaktı ama... (K-3)”, “Hiçbir şey yapmadım... Sıkıcı genellikle. Evet sıkıcı... (E-1)”, “Şu anda biraz sıkıcı, okul olmadığı için. Yani pek iyi geçmiyor. Okuldan sonra baya şey oldum... Boşta olduğum için biraz sıkıcı. Okul olsa daha iyiydi. Yani, dersler falan teneffüsler daha zevkli geçiyordu. Bıraksalar iki-üç sene daha okurdum (E-2).”

Olumlu

Katılımcıların bazıları ise hayatlarını “güzel” ya da “iyi” olarak tanımlarken ifadelerinde hayatta gerçekleştirmek istedikleri ancak ulaşamadıkları isteklerine yer vermişlerdir: “*Güzel, güzel hayatım var benim. Ben çok istiyorum çalışmak ama olmuyor işte, çalışmıyorum (E-3).*”, “*Valla hiç bilmiyorum ki... İyi bence, ailemle mutluyum. Ne biliyim bütün gün evdeyim zaten, bi arkadaşım yok (K-5).*” Katılımcılardan biri ailesi yanında olduğu için ve ara sıra yapacak bir şeyler bulabildiği için hayatını güzel olarak tanımlamakta ve şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Bence şu an güzel bi hayatım var. En azından ailem yanımda. Sıkıldığım zamanlarda oluyor ama yani sıkılmadığım zamanlarda oluyo çünkü öyle çünkü şey ailem yanımda, arada sırada yapcak bi şeyler buluyorum o yüzden (K-4).*” Başka bir katılımcı ise, hayatını sürprizlerle dolu olarak tanımlamakta ve şu şekilde ifade etmektedir: “*Hayatım şöyle... Her an bi şey çıkıyo karşıma, bi sürpriz çıkıyor. Belkide hayatımda hiç yaşamadığım şeyleri yaşadım, başıma gelmeyecek şeyleri yaşıyorum belki de (K-2).*”

Ev Yaşamı

Zihin yetersizliği olan yetişkinlerin kendi hayatlarına ilişkin görüşlerinden oluşan ev yaşamı teması; ev içi sorumluluklar ve bireysel serbest zaman etkinlikleri alt temalarından elde edilmiştir.

Ev içi Sorumluluklar

Zamanının çoğunu evde geçirdiğini ifade eden katılımcılar, ev yaşamında genellikle; çöp atma, ekmek alma, sofraya ve yatak toplama, bulaşık yıkama ve ev süpürme gibi becerileri yerine getirdiklerini belirtmişlerdir. Bu durumla ilgili bazı katılımcıların ifadeleri şu şekildedir: “*Ben genellikle ekmek alıyorum. İşte kendi cebimden para verip, işte ekmek alıyorum. Mesela taşınacak bir şeylerde anneme yardım ediyom (E-1).*”, “*Bi yatağımı falan toplarım. Yani pek iş yaptığım söylenemez. Arada bir çöpü falan atıyorum (E-2).*”, “*Sofrayı topluyom, yattığım yeri, yatıyom ya yorganı falan topluyom bunları topluyom hepsini (E-3).*”, “*Yani normal ev işini, ev işleri yapıyorum mesela. En çok bulaşık seviyorum. Zaten süpürme, ev süpürme işi bana ait (K-4).*”

Bireysel Serbest Zaman Etkinlikleri

Görüşmeye katılan zihin yetersizliği olan genç yetişkinlerin çoğunluğu, zamanlarının büyük kısmını pasif oldukları, hareketsiz serbest zaman etkinlikleri ile geçirmektedir. Katılımcılar genellikle film, video, dizi, TV programı izleyerek ya da telefonda/tablette oyun oynayarak zaman geçirdiklerini belirtmişlerdir. Bu konu ile ilgili bazı katılımcıların ifadeleri şu şekildedir: “*Tabletle uğraşıyorum. Hedefli oyunlar oynuyorum (E-1).*”, “*Televizyon izliyorum, hiç bi yere gitmiyom ki evdeyim bütün gün... Telefonumla oynamaktan keyif alıyom (K-5).*”, “*...Sonra televizyon izliyorum. Başlıyorum televizyon izlemeye... (E-3).*”, “*Biraz film falan izliyom... Genellikle akşamları dizi izliyom (E-2).*”

Kadın katılımcıların bir kısmı zaman zaman okulda öğrenmiş oldukları el işlerinden yaptıklarını ve bazen kitap okuduklarını belirtmişlerdir: “*Mesela ara ara bi etamin şeyi başladım seccade gibi onlarla uğraştım. Yani el işlerini öğrendim sonuçta okulda onlardan da ara ara yaptığım oldu (K-2).*”, “*Bazen kitap okuyorum bazen el işi falan yapıyorum öyle yani (K-4).*”

İş Yaşamı

Zihin yetersizliği olan yetişkinlerin kendi hayatlarına ilişkin görüşlerinden oluşan iş yaşamı teması; iş arama, işe yerleşme ve sürdürme sürecinde yaşanan zorluklar, işe yerleşme sürecinde desteklerin etkisi, iş yaşamında yaşanan zorluklar ve iş yaşamının katkıları alt temalarından elde edilmiştir.

İş Arama, İşe Yerleşme ve Sürdürme Sürecinde Yaşanan Zorluklar

Zihin yetersizliği olan yetişkinler iş aradıklarını, İŞKUR, belediye, çağrı merkezi gibi kurumlara iş başvurusunda bulduklarını ancak hiçbir yerden haber gelmediğini ve geri aranmadıklarını ifade etmişlerdir: “*İŞKUR’a başvurduğum, A*** Çağrı Merkezi var oraya başvurduğum (K-4).*”, “*İŞKUR’a gittim yani hocam şeye de gittim yoktu, belediyeye oraya da gittim annemle, hiç bi cevap yok yani. Birkaç yere başvurduğum, hiçbiri de almadı, almadılar. Engelli olarak da bi girdim, hani gircektim o da olmadı. Sonra normal şey yaptım başvurduğum, o da olmadı. Hani aramıyorlar. Arıcam diyolar aramıyorlar! (K-3).*” Katılımcılardan biri iş arama ve bir işte çalışabilmek için nerelere başvuracağı konusunda pek bilgisinin olmadığını belirtmiştir: “*Yapabileceğim pek bir iş dalı da yok. Valla nereye başvururum pek bilmiyorum. Herhalde ilanlar falan, gazete ilanları (E-2).*”

Bir iş yaşamı süreci deneyimlemiş olan katılımcılar, işe yerleştikten sonra o işte çok uzun süreli çalışmadıklarını, işten çıkarılma nedenini bilmediklerini ve sık iş değiştirdiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “*Heaa bi lokumcuya oraya gittim. Yani 15 gün çalıştım sonra ordan çıkarttılar beni. Niye çıkarttılar da onu bilmiyorum (K-3).*”, “*Okuldan sonra kafede çalıştım 3-4 ay. Sonra ordan ayrıldım tekstile girdim. Sonra, tekstilde çalıştım dört ay. Oradan çıktım bir kursa (Kuran Kursu) girdim sözleşmeli olarak altı ay çalıştım. Sonra oradan çıktım gene bi tekstile girdim. (K-2).*”

İşe Yerleşme Sürecinde Desteklerin Etkisi

Şu an bir işte çalışmakta olan katılımcılar (K-1 ve K-2) tanıdıkları birinin ya da belediyenin destekli istihdam projesinin desteği ve yardımı ile işe girebildiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: “*Eğitim verdiler (proje kapsamında). Eğitimden sonra çalışmaya başladım (K-1).*”, “*Bu işe bir tanıdığım bir abi sayesinde girdim... İşte gittim, form doldurmaya gittim işte. O gün form doldurdum, sorular soruldu işte. Elimden geldiği kadar cevaplayabildim. Bir iki şey yaptım... İşte işe girdim, bi abi sağolsun o abi (K-2).*” Ayrıca şu an bir işte çalışmakta olan iki katılımcının da okul dönemindeyken staj tecrübesi olduğu, okulun son yılı boyunca

staj kapsamında bir işte çalıştıkları dikkat çekmektedir “K-1 ve K-2 lise sonnda, staj kapsamında okulun yerleştirmiş olduğu bir işte çalışmışlar. K-1 belediyenin yetersizliği olan bireylerin istihdamını desteklemek için gerçekleştirdiği projede önce yerleştirileceği iş için eğitim almış, daha sonra burada istihdam edilmiştir. K-2 ise başka bir lisenin kantininde bir yıl süresince staj yapmıştır (Arş. Gün., sayfa 7).” Bu durum zihin yetersizliği olan yetişkinlerin işe yerleşme sürecinde, okul döneminde bir iş deneyimi yaşamının ve çevreden destek görmenin önemli bir faktör olduğunu düşündürmektedir.

İş Hayatında Yaşanan Zorluklar

İş hayatında yaşanan zorluklar alt temasında; bir katılımcı işlerin çok yoğun olduğu zamanlarda bazı beceri gerektiren işleri yapmakta zorlandığını ve özellikle bu işi akıcı bir şekilde yapmakta sıkıntı yaşadığını belirtmiştir. Katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Mesela bazen çok iş çok yoğun oluyor. Çok yani yetişmesi gerekiyordu, aceleydi yani. O şeyi yapmakta zorlandım. Hem yapıp çevirmesi falan, ipleri falan ayıklaması. Çok zorlanıyorum, yani yetiştiremiyordum. Bazen yetiştireyim derken ben zaten elimden geldiği kadar hızlı olmaya çalışıyorum. Bi de yani zorlandım (K-2).”

Bir katılımcı iş yerindeki bazı iş arkadaşlarının kendisine olan tavırlarından ve söylediklerinden rahatsız olduğunu, verilen işleri düzgün yapamadığı gerekçesiyle kendisine hakaret ettiğini belirtilmiştir. Katılımcı bu durumu anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır: “Ya işe başladığımdan beri sürekli gözü üstümde, yani ya bir hatamı kolluyor diyebilirim yani. Bir hata yapsam da nasıl işten çıkarabilirim diyo sanki. Bazen mesela yeri geldiğinde hakarete uğradığım oldu arkadaşlarım tarafından... Hiç sevmediğim bir iki insandan laf yediğim oldu yani (K-2).”

İş yerinde zorlandıkları durumlarda arkadaşlarından yardım istediklerini ve iş arkadaşlarının kendilerine yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. “Yardım istiyorum arkadaşlardan (K-1).”, “Zorlandığım yerlerde arkadaşlar sağ olsun yardım ediyor bana. Çevremdeki İnsanlar, herkes gelip yardım ediyor (K-2).”

İş Yaşamının Katkıları

Çalışan katılımcılar, iş yaşamının kendilerine yeni bir çevre kazandırdığını bu sayede arkadaş edindiklerini, bir işte çalışmanın yeni şeyler öğrenmelerini, kendi paralarının olmasını sağladığını, boş boş durmaktan ve sıkılmaktan kurtardığını ve kendilerine özgüven kazandırdığını belirtmişlerdir. Bir katılımcı bunları şu şekilde ifade etmiştir: “Yeni yeni insanlar tanıdım, arkadaşlarım oldu, çok arkadaşlarım oldu... Birkaç şey öğrendim yani. Çok şeyleri gördüm, sonra işte çalışınca insana bir özgüven geldiğini anladım mesela. Yani insan bir çevre kazanıyorsun, bir çevre kazandım. Çalışarak kazandım, çalışarak birçok şey kazandım. Yani en azından böyle kendi param oldu... Çalışmaya başlamadan önce sıkılıyodum yani. Evde boş boş duruyodum yani. Şimdi yani evde bile boş boş duramıyorum. Çalışmaya başladıktan sonra her daim bir şeyler yapmak istiyorum (K-2).”

Sosyal Yaşam

Zihin yetersizliği olan yetişkinlerin kendi hayatlarına ilişkin görüşlerinden oluşan sosyal yaşam teması; arkadaşlık ilişkileri, aile ilişkileri ve duygusal ilişkileri alt temalarından elde edilmiştir.

Arkadaşlık İlişkileri

Çalışmaya katılan bireylerden biri hariç (K-5) hepsi, bazı arkadaşlara sahip olduklarını ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin olumlu olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. *“Arkadaşlarımla iyiyim, yani ilkokuldakilerle iyiyim (E-1).”*, *“Arkadaşlar süper! Köyde var. Köyde, bizim orada arkadaşlarım Ahmet var, Ümit var, amcaoğlu var. (E-3).”*, *“İyi ya onlar baya. Onları baya eskiden beri tanıdığım için baya iyi yani aramız, kötü olmadı pek (E-2).”*

Katılımcılar bazı arkadaşlara sahip olduklarını ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin iyi olduğunu ifade etmelerine rağmen çoğu katılımcı arkadaşlarıyla pek sık görüşemediğini, görüşenler ise telefonda ya da yüz yüze görüştüklerinde birlikte sohbet etmek dışında bir etkinlik yapmadıklarını belirtmişlerdir. Bu durumla ilgili bazı katılımcıların ifadeleri şöyledir: *“Pek vakit geçiremiyoruz. Geçiremiyoruz, geçirmiyorum değil rastlayamıyoruz (E-1)”*, *“Görüşmek de istiyorum aslında ama yani düşünüyom ama yani bi türlü görüşemiyoz (K-3)”*, *“Hepimizin telefonu olduğu için onlar şey sık sık görüşüyoruz o yüzden bazen ayrıldığımız için üzülüyoruz ama sık sık araşp konuşuyoruz... Yani telefonda konuşmak dışında görüşemiyoz. İsterim aslında isterdim aslında. Gitcek durumum olsa giderim. Ben kendim pek sık çarşıya otobüsle gidemediğim için o yüzden öyle evden pek fazla çıkamıyorum (K-4).”*, *“Bi okuldan (mezun olduğu okul) bi Ebru var bi onla konuşursak konuşuyoruz (telefonla) o kadar (K-5).”*, *“Çok öyle görüşmüyoruz, ayda bir sade. Ayda bir, bizim orada kahve var, kahve vardı oturuyoruz. Oturuyoruz, muhabbet ediyoz orda, havadan sudan (E-3).”* *“Genellikle mahallede geçiyor günüm. Arkadaşlar var orada oturup konuşuyoruz. Pek bir şey yapmıyoruz, öyle fazla da arkadaş yok mahallede... Maçtan falan konuşuyoruz, okuldaki anılarımızı, o gün olan olayları anlatıyorlar. Yani benimkiler eskide kaldığı için ben pek dinliyorum genellikle, onların anlattıklarıyla falan konuşuyoruz (E-2).”*

Bir işte çalışmakta olan (K-1 ve K-2) ya da bir meslek kursuna kayıt olan (K-3) katılımcılar yeni arkadaşlıklar edindiklerini ve bu arkadaşlarıyla toplumsal alanlarda vakit geçirdiklerini belirtirken, bir iş yaşantısı ya da bir kursa devam etme durumu olmayan katılımcılar yeni arkadaş edinemediklerini ifade etmişlerdir. Kırsal kesimde yaşayan bu katılımcılardan biri arkadaş edinemediğini şu şekilde ifade etmiştir: *“Yok işte, işte edinemiyorum sorun da o (E-1).”* *Meslek öğrenmek için bir kursa giden katılımcı ise: “Arkadaşlar var dikiş kursunda, hepsi de benden büyükler işte arkadaş denir mi ama iyi gidiyo. Yani birlikte öğlen yemeğine falan çıkıyoruz, öğlen arasına falan çıkıyoruz hep birlikte, Kurs dışında görüşmüyoruz. Görüşüyoruz ama şey oradan çıkınca. Yani şeye gidiyoruz, çarşıya gidiyoruz öyle gezmeye falan biraz kumaş bakmaya falan gidiyoruz (K-3).”* Bir işte çalışmakta olan katılımcılar ise, iş yerinden arkadaşları olduğunu ve onlarla iş ortamı dışında da vakit geçirdiklerini ve çeşitli etkinliklere

katıldıklarını ifade etmişlerdir: “İşten çıkınca bi yerlere, kafelere falan gidiyoz çay filan içmeye (K-1).”, “Şu an iş yerinden arkadaşlarımda var. Yani onlarla da mesela bir yerlere gidiyoruz mesela canlı müzik olsun, kafeterya olsun. Mesela iş çıkışı bir yere gidiyoruz işimiz oluyor, çıkıyoruz işimizi hallettikten sonra bir yere yemek yemeye gidiyoruz. Konuşuyoruz sohbet ediyoruz muhabbet ediyoruz, sıkıntılarımız olursa sıkıntılarımızı paylaşıyoruz birbirimizle. Yani aslında iyi de oluyor. (K-2).”

Aile İlişkileri

Katılımcıların çoğunluğu aile bireyleri ile ilişkilerinin olumlu olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Katılımcıların bazıları ailesine düşkün olduğunu, ailesiyle her şeyi paylaşabildiğini ifade etmiştir: “İyi genellikle. Normal (E-2).”, “Çok güzel bi aile hayatım var. Annemle babam, kardeşim, abim hepsini seviyorum, çok seviyorum. Onlar olmadan onlardan uzak kaldığım zaman hemen özlüyorum (K-4).”, “Ya ailem tam şey yani şen şakrak. Yeri geldiğinde çok yani bir komedi oluyoruz. Annemle babamla çok iyiyim yani. Ben aileme çok düşkünüm. Yani bütün dertlerimi sıkıntılarımı bir tek onlarla paylaştım yani. Onlardan hiçbir saklım gizlim olmadı (K-2).” Katılımcılardan birisi ise geniş aile yapısına sahip ve bu ailenin içerisinde yengesinin bulunması aile içerisinde birlikte vakit geçirebileceği bir nevi arkadaş olmuş kendisine. Katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “İyi, çok güzel gidiyor yani, yengem çok iyi, vakit hani beraber ev işleri falan yapıyoruz. Sonra yalnız kaldığımızda öyle televizyon falan izliyoruz (K-3).”

Katılımcılardan bazıları ise, aile bireylerinden biri ile ilişkilerinin iyi olduğunu ancak bir diğeri ile pek iyi geçinemediklerini ifade etmişlerdir. Bir katılımcı evdeki sorumluluklarını yerine getirmediği için annesinin kendisine kızdığını ve annesiyle iyi geçinemediklerini belirtmiştir: “Annemle pek anlaşamıyoz... Yatağımı toplamıyorum ondan. Yani biraz yatağımı falan toplamayınca kızıyor. Biraz annemle anlaşamıyorum, diğerleri iyi (E-2).” Bir diğer katılımcı ise babasının kendisine güvenmediğini ve onun hiçbir şey yapamayacağını düşündüğü için babasıyla arasının iyi olmadığını ifade etmiştir: “Annemle iyi de babamla kötü. Şimdi ben bir şey fark ettim. Demek ki biz babama hiç şey yapmamışız, güven verememişiz demek ki (E-1).” Bu durum araştırmacı günlüğüne ise şu şekilde yansımıştır: “E-1’in babası sürekli olarak oğlunu kötüledi; uyumaktan, televizyon izlemekten, yemekten başka bir şey yapamaz bu diyor. Hiç fırsat vermemiş ona, sürekli E-1’in yapamadıklarından, beceremediklerinden söz etti. Çok rahatsızlık duydum bu durumdan (Arş. Gün., s. 3)” Katılımcılardan biri ise abilerinin kendisiyle konuşmadığını, kendisini dışladıklarını ve iyi davranmadıklarını, bu durumun sebebini ise bilmediğini belirtmiştir. Katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Abilerim konuşmuyor. Onlar fındık zamanından beri böyleler. Sebebini bilmiom, görmek istemiyolar beni dışlıolar öyle... Onlar hep dışlıyo, böyle bağararak hor görme öyle (K-5).”

Katılımcılar aileleri ile birlikte; televizyon izlemek, muhabbet etmek, diğer aile bireylerine ya da komşulara ziyarete gitmek gibi sosyal etkinlikler gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu durumla ilgili bazı katılımcı görüşleri şöyledir: “Geziyorum, komşulara gidiyom bazen, oturuyoz annemle çay

içiyoz (E-3).”, “Ablama gidip geliyom. Öyle onlara gidip geliyom, onla iyi geçiniyoz. Çocuğuna bakıyom bazen o da pazara gidiyo (K-5).” Katılımcılardan biri sürekli evde olduğu için ailesi ile çok fazla muhabbet ettiklerini bunun da biraz sıkıcı olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Katılımcının ifadesi şu şekildedir: “Genellikle evde olduğum için şey oldu yani. Yani muhabbetimiz olmuyordu okul varken. Okul olmayınca evdeyim habire. Yani biraz fazla şey oldu. Biraz fazla muhabbet ediyoruz. Muhabbet etmek iyi de biraz sıkıcı geliyor (E-2).” Bir katılımcı ailesinin pazarcılık yaptığını ve kendisinin de ara sıra onlarla birlikte pazara gittiğini ve bundan keyif aldığını belirtmiştir. Bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Arada sırada pazara gidersem gidiyom. Pazarda çalışıyoz. Öyle... Paramızı kazanıyoz. insalala karşılaşıyoz, insanları tanyoz, öyle çok keyif alıyom (K-5).”

Duygusal İlişkileri

Sadece bir katılımcı hayatında aşktan, sevgiden ve duygusal bir ilişkisinin olduğundan söz etmiştir. Bu katılımcı hayatında hiç yaşamayacağını düşündüğü duyguları yaşadığını belirtmiştir. Daha önce birkaç tane erkek arkadaşı olduğunu şu an da birini sevdiğini ve ona âşık olduğunu ve nişanlandıklarını belirten katılımcı kendini şu şekilde ifade etmiştir: “Mesela ne diyeyim hiç düşünmezdim, evliliği falan hiç düşünmezdim. Yaşadığım, yani şu an nişanlandım, sevdim, aşık oldum yani hiç yaşamam diyodum ama şuan yaşıyorum. İşte ne bileyim çok şeyler, yeni yeni insanlar tanıdım hatta yani birkaç tane erkek arkadaşım oldu nişanlımdan önce... (K-2).” Katılımcı izin günlerinde nişanlısıyla buluştuğunu ve onunla akrabalara ya da kafelere giderek vakit geçirdiklerini ifade etmiştir: “cumartesi günü nişanlımla buluşup geziyorum. Akrabalara gezmeye gittik, kafeye falan gidiyoruz çok, muhakkak gidecek yerler buluyorum (K-2).”

Gelecek Planları ve Beklentileri

Bir İşte Çalışmak

Bir iş sahibi olan iki katılımcı dışında çalışmaya katılan tüm katılımcılar gelecekte iş hayatına katılmak ve bir iş bulup çalışmak istediklerini belirtmişlerdir. Bu isteklerini belirtirken bazı katılımcılar şu ifadeleri kullanmıştır: “Çalışmayı çok istiyorum. Dua da ediyorum, çok dua ediyorum, çalışmak için (K-3).”, “Gelecekte inşallah çalışmayı... İşte sizin gibi bir işte çalışmak isterdim (E-1).”, “Mesela bi işim olsun istiyorum. Kendime ait bir işim olsun istiyorum (K-4).”, “Valla çalışmayı düşünüyorum. İş bulsam çalışıcam (K-5).”, “Yani yapabileceğim kolay fazla benim için zor olmayan bir iş bulabilirim (E-2).”

Katılımcıların bir işte çalışmak istemelerinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bazıları bir işte çalışmayı; para kazanmak amaçlı, yani ekonomik olarak kendilerine sağlayacağı yarardan dolayı isterken bazı katılımcılar ekonomik bir yarardan bahsetmeden kendilerine sağlayacağı çevre ve sosyal hayat için istemektedir. Bu konuda bazı katılımcıların ifadeleri şu şekildedir: “Bir işe girsem en azından arkadaşlarım yani çalışma arkadaşlarımla vakit geçiririm mesela (K-4).”, “Evde otur otur sıkıldım evde

napiyorum. Her gün evde oturulmaz ki! (E-3).”, “İşe falan girersem, para biriktirim. Bi ev falan alırım. Yani bir araba bir ev yeter (E-2).”, “Bir işim olsa kendim hayatımı kurtarmak istiyorum. Çalışmak istiyorum hocam hayatımı kurtarmak istiyorum, aileme destek olmak için amacıyla bide kendime ihtiyaçlarıma hani her şeyi almak istiyorum. Hani çeyiz falan. Bir işe girsem hani hepsini alma şansım şeyim olsa şey yaparım kendim için (K-3).”

EKPSS (Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı) ile Atanma ve Memur Olma

Katılımcıların büyük çoğunluğu halihazırda bir işte çalışmakta olan bir katılımcı da dahil ya sınavı kazanabilmek için EKPSS'ye hazırlanmaktadır ya da almış oldukları puanlarla atanmayı umut etmektedir (K-2, K-3, K-4, K-5, E-1, E-2). Katılımcıların büyük çoğunluğu EKPSS'yi kazanıp memur olmak istemektedirler. Katılımcıların bu konudaki görüşleri şu şekildedir: *“EKPSS (kursu) bu sene sınav olacağı için oraya gidiyorum. Sonra sınavlarla ilgili videoları izliyorum internette biraz konularla alakalı. Valla sınavı kazanmayı planlıyorum şu anlık tek olanım o, memur olmak. Bi o var ya şu anlık sınavı kazanmak, bi memur olmak var geleceği düşündüğümde (E-2).”, “İşte 83 puan aldım. İşte bu puan bakalım bizi nereye.... İşte şey bu Aralık'ta şey (atama) olursa (E-1).”, “mesela memur olcam ya, inşallah uzak bi ülke çıkmaz. Ya tercihim bu yakınların olması ama inşallah yakınlar olur (K-2).”* *“Çalışırım, yaparım inşallah. Bi kazanırım inşallah, Allah nasip ederse (K-3).”*

Diğer Beklentiler

Zihin yetersizliği olan katılımcılar, çoğu insanın isteyebileceği gibi; mutlu bir hayatlarının olması, evlenme, çocuk sahibi olma, bir şeyler paylaşabileceği arkadaşlarının ve bir sevgilisinin olmasını istemektedirler. Katılımcılar bu isteklerini şu şekilde ifade etmişlerdir: *“Bi tane sevgilim olsa yeter ya. Hiç sevgilim olmamıştı... Çıkartırım onu dışarı, dışarda otururuz, kafede otururuz. Onları yaparız, gezeriz onla, parkta gezeriz, parkta falan gezeriz (E-3).”, “Bi arkadaşım yok. Arkadaşım olsa isterdim (K-5)”, “Evlenmek istiyorum (K-1).”, “Gelecekte hani şey, aslında evlenmeyi düşünüyordum (K-3).”* *“Düğünüm var, böyle ne biliyim ya iyi bi geleceğim olsun, evet böyle mutlu olayım, etrafımdaki insanlar mutlu olsun, ben bir şeyler yapmak istiyorum... Çocuk düşünüyorum. Çünkü yaşım ilerliyor. İlerki zamanlar da hiç çocuğum olmayabilir yani o yüzden çocuk istiyorum. Ne diolar menopoz mu ne diolar ileriki zamanlarda ona girersem hiç çocuğum olmayabilir (K-2).”*

Çoğu insan gibi zihin yetersizliği olan bireylerde kendilerinde eksik olan ve hayatlarına değer katacaklarına inandıkları durumların gerçekleşmesini istemektedir. Örneğin sağlık sorunu olan iki katılımcı sağlıklarının iyi olması ve hastalıklarının düzelmesini umut etmektedirler. Katılımcılar görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: *“Keşke o hastalık işte olsa ne güzel olur. Hastalığının düzelmesini isterdim, öyle mutlu olurum (K-5).”, “Gelecekte... önce sağlık diliyorum (E-3).”* Telefonu olmayan bir katılımcı gelecekte bir telefonun olmasını istediğini ve bunun kendisinin hayali olduğunu

ifade etmiştir: “Gelecekte bir telefonum olmasını isterdim, çok isterdim yani hayalim bu. Hani durumumuz pek şey olduğu için alamıyoruz (K-3).”

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Uluslararası alanyazında hafif düzeyde zihin yetersizliği olan bireylerin hayatlarının bazı bölümlerine ilişkin kendi görüşlerine yer veren birkaç çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar, bireylerin çalışma deneyimlerine ilişkin, sosyal cinsel yaşamlarını nasıl yaşadıklarına ilişkin, sevgi/aşk algılarına ilişkin, bireysel destek planlarına katılımlarına ilişkin algı ve deneyimlerine odaklanmıştır (Herps, Buntinx ve Curfs, 2013; Mattila, Määttä ve Uusiautti, 2017; Turner ve Crane, 2016; Van Heumen ve Schippers; 2016). Ancak Türkiye’de bu bireylerin yetişkinlik hayatlarını genel olarak nasıl yaşadıklarına, yaşantılarını nasıl tanımladıklarına, hayatlarını nasıl algıladıklarına ışık tutan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada zihin yetersizliği olan bireylerin kendi sesleriyle, kendi perspektiflerinden yetişkinlik dönemlerindeki yaşantılarının nasıl olduğu belirlenmiştir. Çalışma, hafif düzeyde zihin yetersizliği olan yetişkinlerden kendi hayatlarına ilişkin bilgilerin toplanabildiğini ve onların kendi görüşlerini yansıtmının mümkün olduğunu gösteren çalışmaların bu bulgularını desteklemektedir (Gjermestad, Luteberget, Midjo ve Witsø, 2017; Herps, Buntinx ve Curfs, 2013; Mattila, Määttä ve Uusiautti, 2017; Turner ve Crane, 2016; Van Heumen ve Schippers; 2016). Çalışmada heterojen bir örnekleme kullanılması, farklı özellikleri olan grupların karşılaştırılmasına imkân tanımış ve farklı durumlarda olan katılımcıların hayatları ile ilgili kendi görüşlerinin yansıtılmasına olanak vermiştir. Araştırmada katılımcılara ulaşma ve ailenin de onayını alarak onlarla rahatça görüşebilmede araştırmacının yaşantıları etkili olmuştur. Aileler ve katılımcılar bir öğretmen olarak araştırmacıyı tanıdıkları için hiçbir çekince duymadan ona güven duymuşlardır. Katılımcıların görüşmelerde sorulara içtenlikle cevap vermesinde ve görüşmenin gidişatında da bu durum etkili olmuştur. Araştırmacının bu bireylerle olan yaşantıları, söylenenleri anlamlandırmada ve araştırmada gerekli teyitlerin ve yönlendirilmelerin yapılabilmesinde olumlu katkılar sağlamıştır. Araştırmanın diğer güçlü yanı ise araştırmacı günlüğü tutulması olmuştur. Araştırmacı günlüğü verilerin analizi sürecinde araştırmacıya yol göstermiş, ayrıca katılımcıların aileleriyle yapılan görüşmelerin bu günlüğe yansıtılması da veri çeşitlemesi yapılmasına olanak tanımış ve bulguları desteklemek için kullanılabilmiştir.

Bireylerle yapılan görüşmeler sonrasında zihin yetersizliği olan yetişkinlerin kendi yaşantıları ile ilgili görüşleri; hayat tanımları, ev yaşamı, sosyal yaşam, iş yaşamı, gelecek planları ve beklentileri temaları altında birleştirilmiştir. Ana temalardan iş yaşantısı temasının bireyin bütün yaşantısında farklılık yarattığı görülmüştür. Dolayısıyla bir işte çalışmakta olan bireylerle iş sahibi olmayan bireylerin arkadaşlık ilişkileri, toplumsal ortama katılım düzeyleri, gelecek beklentileri, hayatlarını tanımlama şekilleri arasında büyük bir farklılık görülmüştür. Zihin yetersizliği olan yetişkinler için iş yaşamına katılımın, sosyal hayatı ve toplumla bütünleşmeyi olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Çalışmanın bu bulgusu toplumsal bütünleşmeyle istihdam arasında çok güçlü bir ilişki olduğu görüşünü savunan Genç ve Çat'ın (2013) çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Yetersizliği olan bireylerin çalışma yaşamına katılımları, onların toplumdan dışlanmasını önlemektedir (Genç ve Çat, 2013).

Zihin yetersizliği olan yetişkinlerin hayat tanımları çalışmanın ilk temasıdır. Çalışmaya katılan zihin yetersizliği olan bireyler için okul yaşantılarından sonra bir işe girememeleri halinde, okulun bitmesi sadece artık eğitim alabilecekleri yeri kaybetmiş olmak değil, onlara ait olan tek sosyal çevreyi, arkadaşları, her gün yapılan bir etkinliği de kaybettikleri anlamına gelmektedir. Bu durum çalışmanın ev içi sorumluluklar ve bireysel serbest zaman etkinlikleri alt temalarından oluşan ev yaşamı ana temasını da etkilemiştir. Çalışmayan katılımcıların çoğu hayatlarını tanımlarken hayatlarının sıkıcı olduğunu, hiçbir şey yapmadıklarını ve bütün gün evde olduklarını, evde de genellikle televizyon izleyerek vakit geçirdiklerini dile getirmişlerdir. Katılımcıların çoğunun herhangi bir etkinliğe katılmadığı görülmektedir. Oysa boş zaman etkinliklerine katılım, zihin yetersizliği olan yetişkinler için yaşam doyumunu arttırmada önemli bir araçtır ve bu katılım, zihin yetersizliği olan yetişkinler arasında kendine güven ve sosyal katılım hissini kolaylaştırmakta ve bu da yaşam doyumunu elde etmelerine olanak sağlamaktadır (Kim, Schilling, Kim ve Han, 2016)

Çalışmanın iş yaşamı temasına bakıldığında, görüşme yapılan katılımcıların çoğu iş aradığını ancak bu arayışlarına olumlu bir cevap alamadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum Türkiye'de yetersizliği olan bireylerin istihdamını arttırmak amacıyla hayata geçirilen anayasal zorunluluklar ve teşviklerin arttırılmasıyla yıllar içerisinde istihdam oranlarında görülen artışla tezat oluşturmaktadır. Ne yazık ki istihdamdaki bu artışın oranı yetersizliği olan bireylerin sayısı ile karşılaştırıldığında yetersiz kalmaktadır (Uçar, 2016). Aynı zamanda çalışmanın katılımcılarından, bir işte çalışmakta olan iki katılımcının da hem okuldaki son yıllarında staj kapsamında bir işte çalıştığı hem de işe girerken şahısların ya da bir kurumun desteğiyle işe girdikleri görülmektedir. Bu durumda zihin yetersizliği olan yetişkinlerin iş edinebilmede desteklenmeye ihtiyacı olduğu söylenebilir. Van Heumen ve Schippers'ın (2016) çalışması yetişkinliğe geçiş sürecinde bireysel desteğin önemini ortaya koymuştur. Çalışma katılımcıları olan zihin yetersizliği olan yetişkinlerin ailelerinden bazıları da sağlanan destekler sayesinde çocuklarının iş bulabildiğini, böyle bir destek sunulmasaydı çocuklarının iş bulmasının zor olduğunu dile getirmiştir. Belediyenin projesi ile destekli istihdam kapsamında işe yerleşen K-1'in annesiyle yapılan görüşmeden sonra araştırma günlüğüne yansıyan ilgili kısım ise bu ailelerin görüşleri ile benzerdir: "*K-1'in annesi, okul sayesinde kızını bulup, onu işe yerleştirdiklerini aksi taktirde kendilerinin ona asla böyle bir iş bulamayacaklarını dile getirdi (Araş. Gün., s. 5).*" Uluslararası alanyazında farklı ülkelerde yetersizliği olan bireylerin yetişkinlik hayatlarında, bağımsız yaşamalarının desteklendiği ajanslar bulunmaktadır. Bireyler bu ajanslara başvurmakta ve bu ajanslar iş bulmada ve sürdürmede bireylere yardım sunmaktadır (Gjermestad, Luteberget, Midjo ve Witsø, 2017; Forrester-Jones, Jones, Heason ve Di'Terlizzi, 2004; Van Heumen ve Schippers, 2016) Türkiye'de böyle bir destek

kurumunun olmaması bireylerin çaresiz kalmasına ve rekabet ortamında iş bulamamalarına, nerede iş arayacaklarını bilememelerine sebep olmaktadır.

İş yaşamının katkılarına bakıldığında, zihin yetersizliği olan yetişkinler için bir iş sahibi olmanın çok büyük anlamlar taşıdığı ve bir işte çalışmanın bu bireylerin kendilerine ait olan bir hayatı yaşamaya başlamasına ön ayak olduğunu söylemek ileri gitmek olmayacaktır. *“İş yaşamına katılan K1 ve K-2 hayattan keyif alabilmekte ve diğerlerine kıyasla toplumsal alanlarda daha çok vakit geçirebilmektedir (Arş. Gün., s. 15).”* Okul sonrası yetişkinlik yaşantılarında, zihin yetersizliği olan bir birey için iş yaşamı, sosyal yaşam, toplumsal kabul, kendini topluma ait hissetme, başarıma duygusunu tatma, özgüven sahibi olma, ekonomik bağımsızlık gibi birçok duygu ve başarının anahtarı olmaktadır. Yetersizliği olan bireyler için bir işte çalışmak onlara sosyal güvence olmakta, maddi ve manevi gereksinimlerinin karşılanmasına ve kendine güven duygularının güçlenmesine katkı sağlamakta, toplumla bütünleşebilmelerine olanak vermektedir (Genç ve Çat, 2013).

Çalışmada ortaya çıkan sosyal yaşam temasında, insan ilişkileri, etkileşimleri ve toplum yaşamına katılım ve topluluk ortamlarında yapılan etkinlikler üzerinde durulmuştur. Üzerinde durulan bu durumlar, sosyal yaşam temasını oluşturan arkadaşlık ilişkileri, aile ilişkileri ve duygusal ilişkiler altında açıklanmıştır. Bu bağlamda ele alındığında, katılımcıların çoğunun sosyal yaşamının, arkadaşlarıyla telefonda konuşmak ve ailesiyle TV izlemek ya da yakın akraba ya da komşulara ziyaretle sınırlı olduğu görülmektedir. Arkadaşlık ilişkileri, bireylerin kendi evlerinde karşılanamayan, başkaları tarafından sevilme ve değer görme gibi duygusal iyi olma durumunu destekleyen ve kişinin bu gereksinimlerini karşılayan ilişkilidir (Uşaklı, 2006). Katılımcıların bazıları ilk kez tanıştığı ve bir daha görüşmediği yaşlılarını ya da hiç görüşmeseler dahi eski arkadaşlarını, arkadaşları olarak ifade etmektedirler. *“Diğer insanların günlük hayatlarında defalarca yaşayıp unuttukları, küçük sohbetler ettikleri kişileri onlar arkadaş olarak tanımlıyor (Arş. Gün., s.9).”* Arkadaşlık ilişkileri geliştirebilmeleri için belirli bir amaçla bir etkinliğe katılmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Örneğin çalışma katılımcılarından dikiş kursuna katılan bir katılımcı ve işte çalışan katılımcıların topluluk ortamlarında burada tanıştığı kişilerle bazı etkinliklere katıldıkları görülmektedir. Forrester-Jones, Jones, Heason ve DiTerlizzi (2004) bir iş bulma kurumunun desteği ile işe yerleştirilen 18 zihin yetersizliği olan yetişkinin sosyal yaşam, beceri, davranış ve yaşam deneyimlerindeki değişiklikleri araştırmıştır. Katılımcıların sosyal ağ boyutunun zamanla arttığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durum ise özellikle boş zaman etkinlikleri ile ilgili olarak yaşam deneyimlerindeki gelişmelerle bağlantılı olmuştur. Bir işte çalışıyor olmak, sosyal ilişkileri garanti etmeyecek olsa da sosyal ağ boyutunun korunmasına yardımcı olmakta ve zihin yetersizliği olan yetişkinlerin diğer insanlarla tanışmaları için iyi bir fırsat sağlamaktadır. Bu bireylerin topluma etkin katılımının sağlanabilmesi için; bir işe sahip olabilmenin dışında, hem ailenin destekleyici bir role sahip olması hem de bu bireyler için hayat boyu öğrenme kapsamında kursların var olması gerekmektedir. Gjermestad, Luteberget, Midjo ve Witsø'un (2017) yaptığı derlemede ailenin, arkadaşların ve

komşuların sosyal katılım için en önemli faktör olduğu vurgulanmıştır. Bu durum aynı zamanda bu bireylerin aileleriyle çalışan uzmanların, zihin yetersizliği olan bireylerin sosyal destek kaynaklarını güçlendirmek ve bu kaynakları çeşitlendirmek ve zenginleştirmek için çalışma yapma gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır (Togay ve Güçray, 2018). Aynı zamanda bu desteklerin ulaşılabilir olması da önemli bir diğer unsurdur. Şehir merkezi dışında kalan kırsal bölgelerde yaşamlarına devam eden katılımcıların diğer katılımcılara göre sosyal yaşamları çok daha kısıtlıdır. Bu katılımcılar görüşmeler esnasında birçok kez “hep evdeyim zaten”, “hiçbir şey yapmadım” kelimelerini kullanmışlardır.

Çalışmayan tüm katılımcılar gelecekte bir iş sahibi olmayı istemektedirler. Bu isteklerinin sebebi ise, sadece ekonomik gelir elde etme ihtiyacından kaynaklanmamaktadır. Aynı zamanda hayatlarına bir anlam katabilmek, kendilerine ait bir çevre kazanmak ve kendilerini topluma ait hissetme ihtiyacından da kaynaklanmaktadır. *“Bireyler sürekli evde vakit geçirmek istememekte, ailesiyle ya da nadiren gireceği arkadaş ve tanıdık çevresi ile yaşanan sınırlı sosyallikten kurtulmak istemektedirler (Arş. Gün., s. 12).”* Christiansen (1999) bir iş/meslek sahibi olmanın, insanların kişisel kimliklerini geliştirmesinde ve bu kimliklerini ifade edebilmelerinde temel araç olduğunu savunmaktadır. Bir işte çalışmanın hedef belirleme ve motivasyon kazanabilmek içinde önkoşul sağladığını öne sürmüştür. Mesleğin, insanları sadece bir kişi olmaktan kurtarıp belirli bir kişi olması için gerekli anahtar olduğunu vurgulamıştır (Christiansen, 1999). Aslında yurt dışında uygulanan sosyal destek ağları ve yetişkinliğe geçişte faal olan kurumların, zihin yetersizliği olan bireylerin sosyalleşme ihtiyaçlarına cevap verebildiği görülmektedir (Gjermestad, Luteberget, Midjo ve Witsø, 2017; Forroster-Jones, Jones, Heason ve DiTerlizzi, 2004; Herps, Buntinx, ve Curfs, 2013; Van Heumen ve Schippers, 2016; Wilson, Jaques, Johnson ve Brotherton, 2017). Ancak Türkiye’de böyle kurumların var olmaması nedeniyle okuldan sonraki yetişkinlik yaşantılarında bu bireylerin topluma katılma, sosyalleşme, üretme ve yararlı olma ihtiyacını karşılayacak olan tek kapı iş dünyasına açılan kapı olmaktadır. Bu sebeple de tüm çalışmayan katılımcılar çalışmayı, bir iş bulmayı arzu etmektedir.

Çalışmaya katılan bireylerin çoğunun EKPSS ile ilgili beklentilerinin ve farkındalıklarının olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebinin çalışmanın katılımcılarını özel eğitim meslek okullarından mezun olan bireylerin oluşturmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu okul kapsamında mevcut olan öğrenciler ve mezun öğrenciler için EKPSS kursları açılmaktadır. Bu durumun aynı zamanda tüm bireylerin işe girmek isteme durumunu da etkilemiş olabileceği düşünülmektedir çünkü bu okulların temel amacı mezun olan öğrencileri işe yerleştirmek ve toplumsal uyumunu sağlamaktır. Bu kapsamda okul döneminde öğrencilere staj kapsamında iş deneyimi de sunmaktadır (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği [ÖEHY], 2018, madde 32). Katılımcıların diğer beklentilerine bakıldığında; arkadaş ve sevgili edinme, evlenme, çocuk sahibi olma, sağlıklı ve mutlu bir hayat isteği gibi beklentilerinin ve isteklerinin olduğunu görülmektedir. Katılımcıların gelecek beklentileri ve isteklerine bakıldığında, Gjermestad, Luteberget, Midjo ve Witsø’un (2017) yaptığı derlemede, zihin yetersizliği olan bireylerin

beklenti ve isteklerinin seyahat etmek, araba kullanmak, çok para kazanmak, kendi işine ve ailesine sahip olmak gibi benzer istekleri içerdiği görülmektedir. Morisse, Vandemaele, Claes, Claes, ve Vandeveldel'in (2013) çalışmasında, hem bakıcılar hem de aile üyeleri, zihin yetersizliği olan bireylerin, tipik gelişen diğer bireylerin göstermiş olduğu örneği takip etmek istediklerini belirtmişlerdir: Zihin yetersizliği olan yetişkinlerin birçoğu iş, ev, çocuk ve arkadaş edinmeyi çok istemektedir.

Çalışma, zihin yetersizliği olan yetişkinlerin sadece işe yerleşme, sürdürme gibi istihdam ile ilgili durumlarda değil, sosyal faaliyetler, etkileşimli arkadaşlık ilişkileri edinme ve sürdürme, boş zamanlarını kaliteli değerlendirmelerini sağlayacak etkinlikleri gerçekleştirme gibi onların toplumla bütünleşmesini sağlayacak her alanda desteklenmelerinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Zihin yetersizliği olan bireyler için engel gruplarını ayıran bir sistem olması ve destekli istihdamın ve iş edindirme projelerinin artırılması gerekmektedir. Özellikle özel gereksinimi olan bireylerin okul sonrasında bağımsız yaşamlarına ilişkin onlara her alanda destek sağlayacak bir kurumun yapılandırılması ve hayata geçirilmesi önerilmektedir. Hayat boyu öğrenme kapsamında kurslar, halk eğitim kursları, spor etkinliklerini içeren kurslar, gündüz merkezleri, yetişkin kampları gibi alternatif kursların ve etkinlik merkezlerinin açılması bu bireylerin sosyal hayatlarını geliştirebilir ve iyi olma durumlarını destekleyebilir. Özel eğitim meslek okulu gibi okullarda staj kapsamında iş imkanının her öğrenci için sağlanabilmesi açısından hem işverenler hem de okul yönetimi açısından bir yasal düzenleme getirilebilir. Okul döneminde ise, toplum kaynaklarını kullanma, boş zaman değerlendirme, sosyal ilişkiler geliştirip sürdürme ve öz belirleme becerilerinin kazandırılmasına ağırlık verilmesi önerilmektedir.

Bu çalışma hafif düzeyde zihin yetersizliği olan ve bir özel eğitim meslek okulundan mezun olan sekiz yetişkin ile sınırlıdır. Örnekleme genişletmek açısından hafif düzeyde zihin yetersizliği olan bireylerin hayatlarına ilişkin, kendi görüşlerinin alındığı farklı çalışmalar yapılabilir. Özel eğitim meslek okulları mezunları dışında kalan (örneğin kaynaştırma uygulamaları kapsamında okullardan mezun olan ya da hafif düzeyde özel eğitim sınıfından mezun olan) hafif düzeyde zihin yetersizliği olan yetişkinlerin hayatlarına ilişkin kendi görüşlerinin yansıtıldığı çalışmalar yapılabilir. Bu araştırmada oluşturulan temalar altında, mezun olunan okul türünün, bireylerin hayatlarına ilişkin bir farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenebilir.

Teşekkür: Araştırmanın ortaya çıkması aşamasında beni yüreklendiren ve destekleyen sayın hocam Prof. Dr. Gülsün MERİÇ'e, görüşmeler için ayırdıkları zaman ve içten sohbetlerinden dolayı araştırmanın katılımcıları olan sekiz özel bireye ve ailelerine teşekkür ediyorum.

KAYNAKÇA

- Artar, T. M. ve Ergenekon, Y. (2020). Gelişimsel yetersizliği olan yetişkinler için ihmal edilen bir zaman dilimi: serbest zaman. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(1), 171-192. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.559802>
- Avcıoğlu, H. (2012). Zihinsel yetersizliği olan çocuklara sosyal beceri kazandırmada işbirliğine dayalı öğrenme ve drama yöntemlerinin etkililiği. *Eğitim ve Bilim*, 37(163), 110-125. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/797/341> adresinden erişildi.
- Christiansen, C. H. (1999). Defining lives: Occupation as identity: An essay on competence, coherence, and the creation of meaning. *American Journal of Occupational Therapy*, 53(6), 547- 558.
- Çankaya, S. ve Kuzu, A., (2018). Effectiveness of mobile skill teaching software for parents of individuals with intellectual disability <https://doi.org/10.5539/ies.v11n3p1>
- Aykut, Ç. ve Varol, N. (2007). Zihinsel yetersizlikten etkilenmiş öğrencilere günlük yaşam becerilerinin kazandırılmasında sabit bekleme süreli ve ipucunun sistematik olarak geri çekilmesi işlem süreci ile yapılan öğretimin etkililik ve verimliliklerinin karşılaştırılması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 227-261. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/256266>
- Çokcoşkun, Y. ve Karahoca, D. (2019). Engelli bireylerin meslek eğitimi için bir model önerisi. *Electronic Turkish Studies*, 14(1). 395-423. DOI: 10.7827/TurkishStudies.14608
- Değirmenci, H. D., ve Özen, A. (2019). The effectiveness of video modelling to teach hotel housekeeping skills to individuals with intellectual disabilities. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20(3), 471-499. DOI: 10.21565/ozelegitimdergisi.468778
- Dyke, P., Bourke, J., Llewellyn, G., ve Leonard, H. (2013). The experiences of mothers of young adults with an intellectual disability transitioning from secondary school to adult life. *Journal of Intellectual and developmental Disability*, 38(2), 149-162.
- Eliçin, Ö. ve Kaya, A. zihinsel yetersizliği olan yetişkin bireylere doğrudan öğretim yöntemi ile tablet bilgisayarda oyun oynama becerisinin kazandırılması. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 33(2), 1-19. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/382600>
- English, D., Gounden, S., Dagher, R., Chan, S., Furlonger, B., Anderson, A., vd. (2017). Effects of video modeling with video feedback on vocational skills of adults with autism spectrum disorder. *Developmental Neurorehabilitation*, 20(8), 511-524. <http://dx.doi.org/10.1080/17518423.2017.1282051>
- Ergenekon, Y. ve Çolak, A. (2019). Bağımsız yaşama güvenli bir adım: gelişimsel yetersizliği olan bireyler için güvenlik becerileri. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 295-320. Doi: 10.23863/kalem.2019.128
- Ertekin, T., Ece, A. S. ve Yıkmış, A. (2017). Zihinsel yetersizliği olan çocuklara günlük yaşam becerilerinin öğretiminde video ile model olma ve şarkıyla video model olmanın etkililik ve verimliliklerinin karşılaştırılması. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 99-117. DOI:10.23863/kalem.2017.77
- Forrester-Jones, R., Jones, S., Heason, S. ve Di'Terlizzi, M. (2004). Supported employment: a route to social networks. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 17(3), 199-208. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3148.2004.00199.x>

- Garcia, S. K. (2015). *Teaching vocational gardening skills to an adolescent with severe autism*. Capstone Projects and Theses California State University, Monterey Bay. http://digitalcommons.csumb.edu/caps_thes
- Genç, Y. ve Çat, G. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 363-393. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17744>
- Gjermestad, A., Luteberget, L., Midjo, T. ve Witsø, A. E. (2017). Everyday life of persons with intellectual disability living in residential settings: a systematic review of qualitative studies. *Disability & Society*, 32(2), 213-232. <http://dx.doi.org/10.1080/09687599.2017.1284649>
- Goh, E. A. ve Bambara, M. L. (2013). Video self-modelling: A job skills intervention with individuals with intellectual disability, Employment settings. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 48(1), 103-119. <https://pdfs.semanticscholar.org/b800/5fb03cacc97f86381eeaf0f6ab23d70511f.pdf>
- Herps, M. A., Buntinx, W. H. E. ve Curfs, L. M. G. (2013). Individual support planning: perceptions and expectations of people with intellectual disabilities in the Netherlands. *Journal of Intellectual Disability Research*, 57(11), 1027-1036. doi: 10.1111/j.1365 2788.2012.01598.x
- Kaya, D. ve Eratay, E. (2009). Yetişkin zihin engelli bireylerin sosyal becerilerinin gelişiminde yaratıcı drama yönteminin etkililiğinin incelenmesi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 4(8), 53-74. <http://yader.org/index.php/yader/article/view/yader.2009.012>
- Kim, J., Schilling, M. L., Kim, M. ve Han, A. (2016). Contribution of leisure satisfaction, acceptance disability, and social relationship to life satisfaction among Korean individuals with intellectual disability. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*, 9(3), 157-170. <http://dx.doi.org/10.1080/19315864.2016.1182237>
- Mattila, J., Määttä, K. ve Uusiautti, S. (2017). ‘Everyone needs love’–an interview study about perceptions of love in people with intellectual disability (ID). *International Journal of Adolescence and Youth*, 22(3), 296-307. <https://doi.org/10.1080/02673843.2016.1167749>
- Morisse, F., Vandemaele, E., Claes, C., Claes, L. ve Vandeveldel, S. (2013). Quality of life in persons with intellectual disabilities and mental health problems: An explorative study. *The Scientific World Journal*, 1(8) <http://dx.doi.org/10.1155/2013/491918>
- Patton, M. Q (2018). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri (2. bs., M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.) Ankara: Pegem Akademi. (3.baskıdan çeviri). doi: 10.14527/9786053649335
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. (2018). T.C. Resmi Gazete, 30471, https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_07/09101900_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeli_07072018.pdf
- Togay, A., ve Güçray, S. S. (2018). Zihinsel yetersizliği olan bireylerin aileleri ve psikolojik danışma: Bir derleme çalışması. *HAYEF Journal of Education*, 15(1), 43-62. DOI:10.26650/hayef.2018.15.1.0005
- Turner, G. W., ve Crane, B. (2016). Pleasure is paramount: Adults with intellectual disabilities discuss sensuality and intimacy. *Sexualities*, 19(5-6), 677-697. DOI:10.1177/1363460715620573
- Uçar, A., S. (2006). *Zihin yetersizliği olan bireylerin istihdam sürecinde yer alan paydaşların istihdam sürecine yönelik görüş ve önerileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu üniversitesi, Eskişehir.

- Ulugöl, F., ve Eratay, E. (2020). Zihin yetersizliği olan bireylere tarım becerilerinin öğretiminde video modelle öğretim yönteminin etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(2), 247-272. DOI:1021565/özeleğitimdergisi.530053
- Uşaklı, H. (2006). *Drama temelli grup rehberliğinin ilköğretim V. sınıf öğrencilerinin arkadaşlık ilişkileri, atılganlık düzeyi ve benlik-saygısına etkisi*. Doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Van Laarhoven, T., Bonneau, W., Hunt, D., Burgin, X., Blood, E., ve Johnson, W. J. (2015). Effectiveness of using video modelling booster sessions to maintain vocational skills. https://www.researchgate.net/profile/Toni_Van_Laarhoven/publication/290447879
- Van Heumen, L., ve Schippers, A. (2016). Quality of life for young adults with intellectual disability following individualised support: Individual and family responses. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 41(4), 299-310. <http://dx.doi.org/10.3109/13668250.2016.1213797>
- Williams, K. F. (2013). *The use of video prompting via an ipad and a system of least-to-most prompting to teach individuals with moderate intellectual disabilities the vocational task of rolling silverware*. Doctoral dissertation, Liberty University.
- Wilson, N. J., Jaques, H., Johnson, A., ve Brotherton, M. L. (2017). From social exclusion to supported inclusion: Adults with intellectual disability discuss their lived experiences of a structured social group. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30(5), 847-858. Doi: 10.1111/jar.12275.